

PROPAGANDA RUSĂ ȘI DEZINFORMAREA ÎN CONTEXTUL RĂZBOIULUI DIN UCRAINA

Daniela LICĂ

Capitolul de față prezintă o analiză a modului în care Federația Rusă utilizează arma informațională în războiul din Ucraina⁶⁵, având drept orizont temporal perioada cuprinsă între 21 februarie 2022 și începutul lunii ianuarie 2023. Prima bornă marchează discursul președintelui Putin, prin care a anunțat recunoașterea așa-numitelor Republici Populare Donețk și Lugansk, iar cea de a doua, armistițiul de Crăciun (pe rit vechi).

Războiul din Ucraina a reprezentat principala temă țintă a dezinformării practice de către Federația Rusă în anul anterior (2022), după cum se evidențiază și în Raportul Stratcom al UE (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2022).

Premisa acestui studiu este că partea rusă folosește arma informațională în conflictul din Ucraina – proliferând constant și continuu, prin multiple mijloace, propaganda și dezinformarea, cu scopul de a-și maximiza șansele de câștig.

Dorim să realizăm, *ab inițio*, o nuanțare în ce privește sensul în care am folosit termenul „propagandă”, având în vedere că acesta cuprinde, în înțelesul său, componenta dezinformării (distorsionării), fiind folosită de regimurile politice represive pentru a-și glorifica liderii, a-și motiva cetățenii și a-și demoniza dușmanii (Jowett și O'Donnell 2014).

Propaganda implică o strategie coordonată de management al știrilor (denumit „spin”), prin care se modelează informația, subliniindu-se trăsăturile pozitive și minimalizându-se cele negative, pentru a pune instituțiile într-o lumină favorabilă, de pildă. Cuvinte

⁶⁵ N.A.: Prezentul capitol are ca punct de pornire articolul propriu, intitulat „Componenta dezinformării în războiul din Ucraina”, publicat în *Colocviu strategic* nr. 1 (209)/2023 (număr special) cu tema *Un an de la declanșarea războiului de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei: analiză multidimensională*, publicație elaborată și editată de CSSAS, URL https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs01-23.pdf

folosite frecvent ca sinonime pentru propagandă sunt minciuni, distorsionare/denaturare, înșelăciune, manipulare, control mental, război psihologic, spălarea creierului (Jowett și O'Donnell 2014). Acest înțeles îl avem în vedere în privința termenului amintit, și anume faptul că urmărește prezentarea unei imagini favorabile a Federației Ruse și a tot ce ține de aceasta – valori, viziuni, decizii politice, acțiuni.

Iar în ce privește dezinformarea, aceasta reprezintă o metodă a controlului reflexiv, prin care un actor vizează influențarea deciziilor părții adverse, astfel încât aceasta să și le asume în mod voluntar (Kowalewski 2017).

În continuare, vom expune obiectivele de cercetare urmărite în studiul de față. Am considerat prioritară evidențierea principalelor teme de propagandă rusă proliferate pe parcursul celor zece luni și jumătate de conflict. Apoi, am estimat necesară identificarea principalelor metode și tehnici de manipulare a informației de către Federația Rusă. Amintim aici, fără însă a ne limita la aceasta, clasificarea „5D”, care constă în: dezmințire, distorsionare, distragere, descurajare și divizare (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023). În continuare, un subcapitol este dedicat relevării instrumentelor și mijloacelor de diseminare a propagandei și dezinformării ruse, care alcătuiesc un adevărat ecosistem, constând în multiple canale și platforme de comunicare oficiale și respectiv neoficiale (proxy și canale neatribuite), folosite de Rusia. În baza unui raport al Departamentului de Stat american (U.S. Department of State 2020), vom decela cei cinci piloni principali ai acestui ecosistem. Nu în ultimul rând, vom aduce în vizorul analizei scopurile și țintele vizate de arma informațională.

Analiza curentă este realizată din perspectiva calității României de stat membru al NATO și UE. Întrucât cele două organizații sunt percepute ca adversar de către Federația Rusă (Putin 2022a), acestea reprezintă ținte ale dezinformării Kremlinului, prin urmare, și țara noastră.

În acest sens, considerăm necesar a puncta un aspect cu privire la informațiile care parvin opiniei publice: știrile și mesajele transmise prin intermediul canalelor oficiale sunt prezentate, de cele mai multe ori, prin filtrul lentilei politice, în funcție de aderența sursei emitente, reflectând poziționarea statului de care aparține față de una dintre cele două părți beligerante.

Trebuie, însă, avut în vedere că principalul instrument al dezinformării îl reprezintă social media, unde conținut de tip text și deepfake este propagat de manieră cvasiincontrolabilă.

Astfel, dacă ar fi să comparăm maniera în care războiul este reflectat în mass-media de proveniență rusă – sub rezerva limitării accesului la aceste surse, în primul rând necunoașterea limbii ruse – cu știrile pe aceeași temă de proveniență Occidentală (incluzând Europa Centrală și de Est, având în vedere apartenența acestor state la NATO și UE), putem avea impresia că urmărim două evenimente diferite aflate în desfășurare, unde „personajul” pozitiv și cel negativ sunt inversate. De asemenea, unele aspecte ce țin de război – precum numărul victimelor și statutul acestora (vârsta chiar) sunt prezentate de fiecare dintre părțile beligerante de manieră distorsionată, cu accente hiperbolizate, urmărindu-se anumite scopuri, ca învinovățirea adversarului și sensibilizarea opiniei publice străine, în vederea obținerii sprijinului din partea acesteia.

În contextul prezentat, avansăm o a doua premisă, având scop de conștientizare: *în actualul conflict, dezinformarea este utilizată de ambele părți beligerante*, nu în mod exclusiv de partea rusă. Reiterăm însă că obiectivul analizei de față îl reprezintă manipularea informației de către Federația Rusă în război.

În demersul de documentare pentru prezentul studiu am utilizat, cu precădere, surse occidentale (românești și de limbă engleză) de informare, precum articole din presă și portaluri de analiză antifake. Acest aspect reprezintă o limitare a abordării, ce rezidă în două aspecte. Pe de o parte, este vorba despre necesitatea cunoașterii limbii ruse pentru a avea acces la informație așa cum este ea elaborată și transmisă de la sursă. Chiar dacă unele canale media ruse sunt disponibile în mai multe limbi străine, există riscul distorsionărilor de traducere (intenționate sau nu). Pe de altă parte, un impediment îl reprezintă și volumul covârșitor de știri, informații și mesaje postate pe tema războiului, proliferate prin diferite mijloace pe durata perioadei avute în vedere (aproape un an de zile). Având în vedere acest ultim aspect, în paralel cu monitorizarea permanentă a presei pentru perioada amintită, am urmărit conținutul portalului EUvsDisinfo. Acesta s-a dovedit o sursă relevantă și deosebit de utilă, din următoarele considerente: portalul este un proiect desfășurat în coordonarea East StratCom Task Force din cadrul Serviciului European de Acțiune

Externă al UE și a fost înființat în anul 2015⁶⁶ ca măsură de contracarare a dezinformării practice de Federația Rusă asupra UE, a statelor membre și a țărilor din vecinătate. Avantajele oferite de platformă constau în faptul că echipa de care dispune departamentul monitorizează un volum mare de informații și analizează date în 15 limbi, dezvăluind cazuri de dezinformare, baza de date fiind actualizată săptămânal și cuprinzând deja peste 15.000 de astfel de cazuri (EUvsDisinfo fără an).

Pe lângă sursele amintite, am urmărit discursurile oficialilor ruși și, în special, pe cele ale președintelui Putin. Am pus sub lupa analizei discursurile sale din 21 și 24 februarie 2022, acesta din urmă echivalând cu o declarație de război asupra Ucrainei. Putem afirma că reprezintă chintesența manipulării informației de către Kremlin și ilustrează într-o manieră evidentă o parte dintre temele de propagandă evidențiate în această lucrare, iar, în subsidiar, putem observa, deopotrivă, și mijloacele și tehnicile utilizate în procesul dezinformării.

1. Teme principale de propagandă și dezinformare rusă

În contextul războiului pe care l-a declanșat în Ucraina, Kremlinul a folosit și folosește cu precădere anumite teme de propagandă și dezinformare, după cum se poate observa din discursurile oficialilor ruși, din articole de presă și emisiuni, din postări în social media, precum și din materialele publicate pe portaluri antifake (cum este EUvsDisinfo).

Trebuie menționat însă că arma informațională a fost utilizată de Moscova cu mult timp înainte de invadarea Ucrainei: „dezinformarea din jurul invaziei pe scară largă a Ucrainei de către Rusia din februarie 2022 a marcat o escaladare a activităților informaționale de lungă durată [ale Kremlinului] împotriva [acestei țări și a] democrațiilor deschise” (OECD 2022).

Am identificat în studiul de față șapte teme, urmând a le trece în revistă, a le explica și ilustra succint. Primele patru teme au un caracter general, în vreme ce ultimele trei sunt de ordin specific, particular.

O temă des folosită, având un caracter general și, deopotrivă, cuprinzător este cea *istorică*. Considerăm că putem diseca două moduri în care această temă este proliferată, pe de o parte, în sens

⁶⁶ N.A. Nu la mult timp după anexarea Crimeei, din martie 2014.

propagandistic, iar, pe de altă parte, cu scop țintit de a dezinforma. Astfel, latura propagandistică prezintă Rusia în termeni de mărire, cu referire la *valorile ruse*, manifestând componenta *naționalistă*, care înglobează, la rândul lor, un alt ansamblu de aspecte: *imperialismul rus* și *suveranitatea pierdută*, în strânsă conexiune regăsindu-se *legalitatea* – și tema particulară a *referendumului*, precum și cea a *minorității ruse*. Iar în ce privește proliferarea temei istorice în conotații negative, având scop țintit de a dezinforma, componentele sunt pretinsa *rusofobie* în societatea ucraineană, *nazismul* și *fascismul*, atribuite Kievului, acestea fiind prezentate ca rațiuni de bază pentru inițierea atacului neprovocat, care a fost denumit „operație militară specială”, pretinsă a fi „în slujba păcii”.

În discursurile adresate de Vladimir Putin în fața Adunării Federale, la 21 și 24 februarie 2022, găsim o ilustrare a temei istorice și aspectelor menționate. Președintele rus a invocat istoria, cu referire la Al Doilea Război Mondial, învinovățind Vestul. De asemenea, a făcut referiri la rusofobie și naționalism: „autoritățile ucrainene au început prin a-și construi statalitatea pe negația a tot ceea ce ne-a unit, încercând să denatureze mentalitatea și memoria istorică” a multor generații „care trăiesc în Ucraina. Nu este surprinzător că societatea ucraineană s-a confruntat cu ascensiunea naționalismului de extremă dreaptă, care s-a dezvoltat rapid în rusofobie și neonazism agresive.” (Putin 2022a) De aceea, susține președintele rus că a hotărât începerea „operației militare speciale”, cu scopul pretins de „a proteja oamenii care, de opt ani, s-au confruntat cu umiliri și genocid comise de regimul de la Kiev.” Un alt obiectiv al războiului îl reprezintă așa-zisa demilitarizare și denazificare a Ucrainei.

O a doua temă de dezinformare cu caracter general o reprezintă **tema conspirației globale și a Occidentului**, considerat responsabil pentru războiul din Ucraina, ca și pentru implicațiile negative și consecințele sale. Occidentul este menționat de manieră acuzatoare în discursul din 21 februarie 2022 al președintelui rus de 17 ori, iar NATO, nu mai puțin de 40 de ori (Putin 2022a). Și în discursul prezidențial din 24 februarie 2022 întâlnim șapte referiri acuzatoare la adresa Occidentului și nouă astfel de mențiuni ale NATO (Putin 2022b). Iată câteva exemple „... astfel de acțiuni agresive sunt făcute cu sprijinul serviciilor de securitate occidentale”; „Ucraina și-a depășit stăpânii occidentali inventând sancțiuni împotriva propriilor cetățeni”;

„nerespectarea cerințelor și preocupărilor noastre în materie de securitate [prin] extinderea continuă a NATO” (Putin 2022a).

În strânsă conexiune cu aceasta, o narațiune constă în teoria conform căreia liderii politici de la Kiev sunt marionetele Occidentului, iar Ucraina este forțată de SUA și de NATO să lupte împotriva Federației Ruse. Această afirmație este o reformulare a ideii că în Ucraina se duce un război proxy între Occident – asociat cu NATO – și Federația Rusă (EUvsDisinfo 2023c).

A treia temă generală este cea a **agresivității militare** (*înscenarea atacurilor și a masacrelor*). În mass-media au fost raportate numeroase atacuri îndreptate asupra civililor și asupra infrastructurii ucrainene. Spre exemplificare, unul dintre cele mai mediatizate atacuri în masă asupra civililor îl reprezintă masacrul de la Bucha, din martie 2022, în urma căruia autoritățile locale au recuperat din oraș 458 de cadavre, printre care 9 minori. Partea rusă a proliferat dezinformări pe acest subiect, oficialități de la Kremlin declarând că se luptă cu grijă, atacând doar ținte militare (Putin 2022) și că afirmațiile părții ucrainene fac parte dintr-o farsă elaborată, pusă la cale chiar de aceștia (EUvsDisinfo 2022b). Aspectul prezentat ilustrează totodată și metoda dezinformării prin învinovățirea victimelor.

Religia (ortodoxia) reprezintă, de asemenea, o temă generală des uzitată, fiind proliferate numeroase mesaje legate de lupta binelui, asociat cu Federația Rusă, împotriva răului, reprezentat de societatea ucraineană, care îmbrățișează valorile „corupte și păgâne” occidentale; a fost elaborată inclusiv narațiunea că Rusia poartă în Ucraina un „război împotriva Satanei” (Digi 24 2022b).

Considerăm că tema repetitivă a **atacului nuclear** este una particulară, deși cuprinde, la rândul său două aspecte (amenințarea nucleară și amenințarea în legătură cu alimentarea cu energie). Astfel, am putut observa, pe tot parcursul perioadei analizate a războiului, retorica nucleară agresivă a Kremlinului, cu scopul de a crește și de a menține frica adversarului și a susținătorilor săi. Tema aceasta ilustrează metoda dezinformării prin fabricarea amenințărilor. În plus, Rusia a exprimat o atitudine manipulatorie coercitivă în legătură cu aprovizionarea cu energie (NATO 2022a). Nu în ultimul rând, Moscova a acuzat, în repetate rânduri, Kievul că plănuiește să provoace un atac la propria centrală nucleară din Zaporojie, având drept scop de a însena

un atac din partea adversarului (EUvsDisinfo 2023c) – narațiune ce ilustrează metoda dezinformării prin înscenare.

Tema *laboratoarelor biologice* – de asemenea, una de ordin particular – se traduce prin narațiunea vehiculată de partea rusă că în Ucraina se realizează, în mod ilegal, cu sprijin financiar american, cercetări în laboratoare militare, care au drept scop producerea de arme biologice și chimice (sintagma proliferată în media fiind „bomba murdară”) (EUvsDisinfo 2023c). Acuzații pe aceeași temă au fost lansate însă și de la Washington, vizând Kremlinul (Pilkington și Oladipo 2022).

Ultima temă pe care o evidențiem este legată de *criza alimentară*. Această temă particulară, a fost, la rândul său, foarte vehiculată în presă, conform EUvsDisinfo, una dintre narațiunile răspândite în mai multe limbi în Europa și în afara sa, susținând că insecuritatea alimentară are drept cauză sancțiunile impuse de Occident Kremlinului (EUvsDisinfo 2022c) și nu războiul declanșat de Federația Rusă în Ucraina, acesta, afectând, desigur, și producția agricolă.

2. Metode și tehnici de manipulare a informației de către Federația Rusă

Manipularea informației și folosirea acesteia ca armă de către Federația Rusă în războiul din Ucraina este realizată printr-o varietate de metode și tehnici, propaganda și dezinformarea împletindu-se în vederea atingerii scopului de influențare.

În domeniul nostru de interes, este utilizată o clasificare ce poartă denumirea 5D, acești cinci D reprezentând tot atâtea tehnici de manipulare a informației care au inițiala amintită: distorsionare, distragere, dezmințire, descurajare și divizare. Inițial, modelul teoretic (Nimmo 2015), conceput de Ben Nimmo, purta denumirea „4 D ai propagandei” și cuprindea primele patru tehnici din cele amintite, acestea fiind folosite de Rusia pentru a crea narațiuni alternative asupra faptelor legate de un eveniment. Cel de al cincilea D, „divizare”, a fost adăugat ulterior, în anul 2019, de Grupul de lucru MisinfoSec (ADTAC Disinformation Inventory fără an), care a funcționat în cadrul think-tankului ”Credibility Coalition” (Credibility Coalition fără an).

Vom aborda, în primă instanță, aceste cinci tehnici, ulterior adăugând alte mijloace și tehnici de dezinformare, explicând și

ilustrând punctual modul în care au fost folosite în contextul războiului din Ucraina.

Cele mai folosite tehnici, după cum rezultă din Raportul Stratcom al UE, sunt distorsionarea informației și distragerea atenției (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023). În unele cazuri, sunt combinate mai multe metode/tehnici, în legătură cu un singur eveniment, ca spre exemplu, în cazul crimelor de război de la Bucha, din martie 2022.

Metoda *distorsionării* se traduce prin denaturarea realității și a faptelor/evenimentelor, prezentând lucrurile de asemenea manieră încât să servească anumitor scopuri strategice, precum și a sensului unor cuvinte/sintagme.

Mare parte dintre distorsionările proliferate l-au avut protagonist pe președintele ucrainean, despre care s-au fabricat o serie de narațiuni false: că ar fi fugit din țară pentru a-și proteja familia, că ar fi adesea sub influența unor substanțe stupefiante și chiar că ar fi oferit Congresului, cu ocazia vizitei sale din decembrie 2022 în Statele Unite ale Americii, un drapel al Ucrainei cu însemne naziste (Nahoi 2023).

Un alt exemplu de distorsionare îl reprezintă deschiderea pretinsă a Moscovei pentru a purta negocieri de pace – în timp ce atacurile cu bombe continuă, acestea ținând inclusiv civili și infrastructuri critice. În realitate, este o tactică deseori utilizată de agresori, „luptă și vorbește” cu scopul de a dobândi o poziție avantajoasă la negocieri (US Air Force Academy 1982).

Încă un exemplu, aflat în oarecare măsură în conexiune cu precedentul, îl reprezintă Armistițiul de Crăciun proclamat de partea rusă (Crăciunul este sărbătorit pe 6-7 ianuarie de părțile combatante, pe rit vechi). Armistițiul a fost încălcat însă de partea rusă, care a lansat mai multe atacuri inclusiv pe parcursul celor două zile de sărbătoare creștină.

Tot un caz de distorsionare considerăm că o reprezintă *atribuirea de noi sensuri cuvintelor*, în multe cazuri, chiar opuse celui original: ocuparea și invadarea ilegală a unor teritorii aparținând Ucrainei sunt denumite „eliberare” și „autoapărare”; Rusia este un „pacificator” și o „victimă” a Ucrainei și a Occidentului; „referendumurile” organizate în teritoriile ucrainene în vederea alipirii lor la Rusia au fost denunțate de oficiali occidentali ca fiind un simulacru (HotNews 2022).

Observăm, astfel, cum adevărul devine minciună și cum minciuna devine adevăr, iar faptele sunt prezentate drept „fake news”. Această folosire paradoxală și distopică a vocabularului ne amintește de romanul orwellian „1984”, unde cuvinte precum Minipax (Ministerul Păcii, adică Ministerul Războiului) însemnau aproape exact opusul a ceea ce păreau să însemne (Orwell 2012, 338). Drept urmare, am putea denumi acest vocabular „nouvorba” sau „novlimba” Kremlinului (EUvsDisinfo 2022b). În romanul lui Orwell, vocabularul de tip „nouvorbă” sau „novlimbă” transmitea expresia exactă a sensului dorit de Partid, excluzând, totodată, denotațiile și conotațiile secundare (Orwell 2012, 332). Iar, în uzanța politică contemporană, termenul „novlimbă” este folosit în legătură cu un adversar politic, despre care se afirmă că introduce noi definiții cuvintelor, pentru a se potrivi agendei sale politice (Foster 2021); (Weintraub 2020).

Metoda *distragerii* are în vedere redirecționarea atenției opiniei publice asupra altor subiecte sau teme controversate, sau chiar asupra altor actori. O ilustrare o reprezintă redirecționarea atenției de la prezentul conflict prin referiri la bombardarea Iugoslaviei de către americani (Nahoi 2023). De asemenea, în context, distragerea urmărește și redirecționarea responsabilității pentru anumite acțiuni de război.

Metoda *dezmințirii* sau, altfel formulată, negarea faptelor și a realității constatate pe teren vizează respingerea acuzațiilor aduse, implicit urmărind și denigrarea sursei.

Ilustrăm această metodă cu o serie de exemple din baza de date a portalului antifake EUvsDisinfo: respingerea acuzațiilor de către F. Rusă ca urmare a atacurilor asupra unor ținte civile ucrainene; negarea de către oficialii ruși a implicării în conflictul dintre autoritățile ucrainene și separatiștii din cele două regiuni autoprocimate „republici populare” în 2014, Donețk și Lugansk; negarea înfăptuirii masacrului de la Bucha din martie 2022; nerecunoașterea bombardării unei maternități din Mariupol în 9 martie anul trecut, toate acestea culminând cu acuzarea în mod repetat a autorităților ucrainene, precum și a presei internaționale de dezinformare (EUvsDisinfo fără an).

Descurajarea sau *demotivarea* are drept scop folosirea amenințării pentru a speria adversarii. Astfel, a fost proliferată narațiunea că victoria Rusiei este inevitabilă și că fie aceasta va câștiga războiul, fie

conflictul va escalada către un al treilea război mondial, unica variantă care ar duce la pace fiind demilitarizarea Ucrainei (EUvsDisinfo 2023).

Metoda *divizării* urmărește să creeze și să extindă diviziunile în interiorul unor grupuri sau comunități sau între acestea (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023). Exemple regăsim în discursul prezidențial din 24 februarie 2022: „Părinții, bunicii și străbunicii voștri nu s-au luptat cu ocupații naziști și nu au apărat Patria noastră comună pentru a permite neonaziștilor de astăzi să preia puterea în Ucraina. Ați depus jurământul de credință față de poporul ucrainean și nu față de juntă, adversarul poporului care jefuiește Ucraina și umilește poporul ucrainean”; „toată responsabilitatea pentru posibila vărsare de sânge va reveni pe deplin și în întregime regimului ucrainean de guvernământ” (Putin, Address by the President of the Russian Federation 2022b).

În continuare, vom aborda alte patru metode de manipulare a informației: provocarea, învinovățirea, justificarea și înscenarea, între care am identificat un numitor comun – lipsa asumării faptelor de către Federația Rusă –, dar și diferențe de nuanță, după cum vom observa.

Metoda manipulării informației prin invocarea *provocării* este de asemenea foarte uzitată. Oficialii ruși au afirmat în mod repetat că Federația Rusă a fost provocată de către partea ucraineană și de către Alianța Nord-Atlantică să inițieze „operația militară specială”. Drept ilustrare, viceministrul rus de externe, Alexander Grushko, a afirmat că NATO este responsabil pentru războiul din Ucraina, întrucât totul s-a declanșat la summitul Alianței din 2008, care s-a desfășurat la București, unde s-a luat decizia ca Ucraina și Georgia să devină membre NATO (Tass 2022). România este, de altfel, o țintă predilectă a propagandei și dezinformării ruse (Doran 2018). De asemenea, narațiuni despre provocarea părții ruse pentru a ataca au fost proliferate prin diverse mijloace pe tot parcursul conflictului, în multiple situații.

O altă metodă uzitată de Kremlin în acest război purtat atât pe teren, cât și în mediul informațional, constă în *învinovățirea* altor actori – Occidentul și, în special, NATO pentru declanșarea operației militare prin care Ucraina a fost invadată. În alte cazuri, sunt mediatizate narațiuni care susțin că însăși partea vătămată este vinovată, adică ucrainenii ar fi săvârșit crime asupra propriilor cetățeni, cu scopul de a învinovăți Federația Rusă (EUvsDisinfo 2022b).

Metoda **justificării** este folosită, cel mai adesea, tot în legătură cu declanșarea războiului și comiterea atacurilor, inclusiv la adresa civililor, prin narațiuni precum nazismul și necesitatea denazificării, care aduc o pretinsă legitimitate conflictului. Tot o narațiune folosită drept justificare a războiului și a atacurilor asupra unor ținte ucrainene o reprezintă laboratoarele de cercetare pentru fabricarea de arme biologice (EUvsDisinfo 2022b).

Invocarea **înscenării** reprezintă o altă tehnică de a dezinforma. Astfel, au fost proliferate numeroase narațiuni cu privire la faptul că acțiuni de război precum atacuri realizate de militarii ruși ar fost înscenări puse la cale de la Kiev, cum este cazul atacurilor în masă de la Bucha și Mariupol (EUvsDisinfo 2022b).

Exagerarea este o altă tehnică de dezinformare. O ilustrare o regăsim în discursul prezidențial din 21 februarie 2022: „Situația din Donbass a ajuns într-un stadiu critic, acut.” (afirmație făcută pentru a putea justifica atacul); „Ucraina nu este doar o țară vecină pentru noi. Este o parte inalienabilă a propriei noastre istorii, culturi și spațiu spiritual. Aceștia sunt camarazii noștri, cei dragi nouă – nu numai colegi, prieteni și oameni care au slujit cândva împreună, ci și rude, oameni legați de sânge, de legături de familie.” (Putin, Address by the President of the Russian Federation 2022a). Cu toate acestea, a fost pornit un război împotriva țării vecine, atacurile lovind inclusiv ținte civile, atât de infrastructură, cât și umane.

La polul opus, manipularea informației prin **minimalizare** se referă la demersurile în vederea diminuării importanței unor fapte. O narațiune proliferată de partea rusă urmărește minimalizarea războiului în ansamblul său, afirmându-se că acesta este prezentat de surse occidentale în mod exacerbat, ca un show mediatic (Antifake 2022a).

Tehnica **mușamalizării** are în vedere ascunderea unor fapte și a unor informații de media și, implicit, de opinia publică. Partea rusă are în vedere, de exemplu, mușamalizarea unor acțiuni de război precum atacuri, crime, jafuri și violuri. Un astfel de caz este atacul din Melitopol, în ianuarie 2023, asupra unui cameraman și violarea unei jurnaliste ruse, Olga Zenkova, angajată a unui post de propagandă, NTV, aflată în misiune pe teritoriul Ucrainei. Fapta a fost săvârșită de soldații ceceni cunoscuți sub denumirea „kadîroviți” și, deși a fost interzisă difuzarea știrilor referitoare la acest caz pe posturile agreate de

oficialități, pentru a nu discredita armata rusă, subiectul a cauzat scandal în Rusia (Daily Kos 2023).

O altă metodă de dezinformare constă în **fabricarea unor amenințări**. Periodic, pe tot parcursul anului de la începerea conflictului, oficialii de la Kremlin au reiterat amenințarea cu privire la arma nucleară (EUvsDisinfo 2022b).

Deși declarativ, președintele Putin susține că nu dorește să folosească energia ca armă, a avertizat statele europene cu întreruperea furnizării de gaz către acestea în cazul deciziei UE de a plafona prețurile (Digi24 2022 b). De asemenea, oficialii ruși au reiterat în numeroase rânduri amenințări cu escaladarea conflictului, inclusiv cu mijloace nucleare. Aceste narațiuni vizează descurajarea statelor membre UE și NATO de a susține Ucraina în prezentul conflict.

O altă amenințare fabricată în scopul dezinformării este narațiunea conform căreia credința ortodoxă – care reprezintă o valoare fundamentală protejată în Rusia – este în pericol de a fi distrusă de Ucraina, care se află sub influență Occidentală (EUvsDisinfo 2023). Această metodă este menită, pe de o parte, să insufle teamă, fie în rândul părții adverse, fie chiar în rândul propriilor cetățeni ruși (pentru a justifica așa-zisa necesitate de a continua războiul), iar pe de altă parte, să distragă atenția de la alte acțiuni precum bombardamente, crime și alte atacuri de către ruși asupra unor ținte civile.

Pe lângă toate metodele și tehnicile analizate până acum, care au în vedere manipularea informației constând în text scris sau declarații, Kremlinul aplică și alte metode, precum **falsificarea unor fotografii (fotomanipulare) și a unor clipuri video (deepfake)**. Aceasta constă în modificarea unor fotografii sau imagini video, pentru a transmite un anumit mesaj, menit să defăimeze inamicul. Spre exemplu, au fost realizate și difuzate prin intermediul rețelelor sociale imagini trucate care imită copertile unor jurnale faimoase Occidentale, precum *Time*, *Charlie Hebdo* și *El Jueves*, care îl reprezintă pe președintele Zelenski în ipostaze de supunere în relație cu unii lideri din țări vestice, precum Regatul Unit sau Franța, în vederea discreditării sale (Robakidze 2022).

Nu în ultimul rând, o metodă deosebit de eficientă de a manipula informația constă în **cenzurarea** și chiar desființarea mass-mediei independente din Rusia. Această măsură este direcționată către opinia publică rusă, în baza legii adoptate pe 4 martie 2022, care prevede sancțiuni considerabile asupra mass-mediei în cazul difuzării/ publicării

unor afirmații care contravin versiunii oficiale în legătură cu armata rusă și acțiunile sale, precum referiri la „invazia din Ucraina” (Human Rights Watch 2022).

Astfel, Serviciul Federal de Supraveghere a Comunicațiilor, Tehnologiei Informației și Mass-Media (Roskomnadzor) – agenția executivă responsabilă de monitorizarea, controlul și cenzura mass-mediei din Rusia a retras licențele mai multor surse de știri consacrate și renumite, precum Meduza, Mediazona și TV Rain. Și publicația independentă „Novaya Gazeta”, înființată în 1993, a fost supuse cenzurii și, în cele din urmă, suspendării. De asemenea, Kremlinul a interzis și site-uri de social media, precum Facebook, Instagram și LinkedIn, autoritățile ruse catalogând compania Meta drept organizație extremistă (Jack 2022); (EUvsDisinfo 2022b).

Toate aceste metode și tehnici de manipulare a informației identificate, prezentate și exemplificate aici sunt repetate consecvent prin intermediul ecosistemului dezinformării coordonat de oficialii de la Kremlin, aceleași narațiuni fiind reluate și, eventual, reformulate, maximizându-se astfel puterea armei informaționale, miza fiind chiar câștigarea războiului.

3. Ecosistemul de propagandă și dezinformare al Kremlinului

Propaganda și dezinformarea sunt proliferate de Kremlin atât pe căi oficiale, cât și neoficiale, de-a lungul anilor fiind dezvoltat un *ecosistem*, care cuprinde o multitudine de canale și platforme de comunicare oficiale, proxy și canale neatribuite, utilizate pentru a crea și pentru a amplifica știri și narațiuni false.

Ecosistemul amintit cuprinde cinci piloni principali: primii doi constă în surse vizibile, în acest sens fiind diseminate comunicări oficiale aparținând guvernului și mesaje proliferate la nivel global prin intermediul unor organisme finanțate de stat, precum mass media, canalele oficiale diplomatice servind și ele acestui scop. Cel de-al treilea pilon are în vedere cultivarea unor surse proxy, ascunse, fie că au o adresare locală sau globală, iar ultimii doi piloni presupun folosirea ca armă a unor surse care nu au legătură demonstrabilă cu statul respectiv, și anume rețele sociale și mijloace cibernetice (de pildă, site-uri clonate sau site-uri capturate) (U.S. Department of State 2020).

Dintre instrumentele mediatice oficiale ale Kremlinului prin intermediul cărora sunt diseminate propaganda și informații

manipulatoare, ne vom opri pentru o succintă analiză la canalul de televiziune Russia Today (RT) și la Sputnik (agenție de știri și post radio). Acestea emit continuu, dispun și de platforme online, conținutul lor fiind disponibil în mai multe limbi străine (Sputnik emite în 31 de limbi, având astfel acces la un public țintă foarte numeros). Este un fapt cunoscut că aceste trusturi media nu respectă standardele jurnalistice, în sensul că nu prezintă informațiile în mod obiectiv, având drept scop asumat diseminarea propagandei și a dezinformării la nivel mondial.

Considerăm relevant de menționat că funcția de redactor-șef al celor două entități media echivalează cu cea de ministru al apărării. Acest aspect comportă o dublă valență: pe de o parte, ne determină să înțelegem ponderea pe care președintele Putin o acordă media, iar pe de altă parte, vine în confirmarea ipotezei că arma informațională reprezintă un instrument de luptă viabil în acest conflict (EUvsDisinfo 2022 a).

Redactorul șef al RT, Margarita Simonyan, a declarat că postul pe care îl conduce își definește misiunea în termeni militari și este capabil „să desfășoare un război informațional împotriva întregii lumi occidentale”, scopul său strategic fiind să „cucerească” și să „crească o audiență” pentru ca acest public să poată fi folosit în „momente critice” (EUvsDisinfo 2022 a). În plus, RT face parte dintr-o listă oficială, pe lângă alte aproape 300 de instituții sau organizații de bază care prezintă importanță strategică pentru Federația Rusă (Russian Government 2008). La rândul său, Sputnik a fost înființat prin decret prezidențial, având drept misiune să raporteze despre politica de stat a Rusiei în străinătate (EUvsDisinfo 2022 a).

Mass-media deținute de stat aveau alocate bugete anuale considerabile și înainte de începerea conflictului, însă pentru a-și îndeplini obiectivul, au beneficiat de resurse financiare suplimentare după declanșarea războiului. Mai concret, în primul trimestru al anului 2022, bugetul alocat de Kremlin pentru mass media s-a triplat, comparativ cu aceeași perioadă a anului anterior (Michałowska-Kubś 2022).

Atât RT, cât și Sputnik au fost restricționate la nivelul Uniunii Europene, încă din martie 2022, ca măsură de contracarare a propagandei și dezinformării Kremlinului. Există însă opinii care susțin că aceste măsuri sunt tardive, întrucât sistemul propagandei și dezinformării deține deja mijloace tehnice de a eluda contramăsurile și

de a continua să disemineze informații manipulative (RFI 2022), prin intermediul instrumentelor ce fac obiectul pilonilor trei, patru și cinci menționați.

Conform specialiștilor, chiar și entitățile media restricționate continuă să fie accesibile prin rețea privată virtuală (VPN) sau pe unele platforme video online, cum sunt Odysee și Rumble; acolo, nemaexistând cenzură, terenul este propice mesajelor manipulative, antisistem, antioccidentale și conspiraționiste (RFI 2022).

În paralel cu căile oficiale, numeroase informații manipulative sunt difuzate pe căi neoficiale (de exemplu, rețele de socializare), unele dintre aceste informații fiind preluate și diseminate apoi de mass-media. Astfel, Facebook, Twitter, TikTok, Instagram, Telegram, YouTube, Rutube, VKontakte sunt un mediu deosebit de favorabil pentru transmiterea și amplificarea unor informații false și manipulative. De exemplu, rețeaua Tiktok, foarte populară și în rândul tinerilor, a devenit o platformă importantă prin care se diseminează conținut foto și în special video în legătură cu războiul aflat în desfășurare. Tot pe această rețea a apărut un cont fals cu numele președintelui ucrainean și postări în numele său (O'Connor 2022).

Dorim să subliniem, în legătură cu folosirea platformelor digitale că, direct proporțional cu numărul lor existent în cadrul unor țări și societăți, crește riscul expunerii la propagandă și dezinformare, actorul rău intenționat – Federația Rusă în cazul de față – având la dispoziție mai multe pârghii pentru a transmite informații înșelătoare, țintind un public mai larg (Bokša 2019, 2); (Drugă, Teme de propagandă rusă în contextul războiului din Ucraina 2022).

Un exemplu de instrument online de diseminare a propagandei și dezinformării ruse îl reprezintă și platforma WarOnFakes, lansată în martie 2022, care susține că oferă „informații imparțiale” și expune știrile false legate de războiul din Ucraina. Conținutul platformei a apărut constant forțele militare ruse și a învinuit Ucraina și Occidentul pentru orice evenimente negative. Astfel, a rezultat faptul că acesta este un proiect de propagandă afiliat ecosistemului de manipulare a informațiilor pro-Kremlin, care operează în principal pe platforma Telegram, cu accent pe publicul rus.

Site-ul WarOnFakes este disponibil în mai multe limbi, inclusiv engleză, spaniolă, franceză, chineză și arabă, dar conținutul este diseminat de manieră mai consistentă în limba rusă, așadar, având

impact în special asupra publicului național (EUvsDisinfo 2023); (Wesolowski și Baig 2022).

Un alt mijloc de proliferare a propagandei și dezinformării constă în crearea unor site-uri web false, folosindu-se elementele de identitate ale unor posturi radio/TV cu notorietate. Recent, chiar Înaltul Reprezentant al UE, Josep Borrell, a evidențiat acest aspect într-un discurs tematic: conținutul înșelător este amplificat „cu viteza luminii” și postat pe rețelele sociale, servicii de mesagerie și platforme de propagandă (Borrell 2023).

Alte instrumente de propagare a dezinformării constau în amplificarea unor narațiuni de tipul teoriei conspirației prin crearea de conținuturi video generate prin intermediul inteligenței artificiale (*deepfake*), *meme* și postări de tipul *hashtag*.

După cum am putut observa din cele expuse, și, de altfel, o afirmă și specialiști în domeniu, „mașinăria de propagandă a Rusiei este puternică, bine organizată și bine finanțată”; aceasta are însă, drept principală slăbiciune, faptul că este previzibilă; de asemenea, este repetitivă, iar uneltele sale sunt „narațiuni în alb și negru” (Nimmo 2015).

Ca strategie de contracarare a dezinformării din partea Federației Ruse, încă din februarie 2022, au fost implementate, atât la nivel de organizație (UE), cât și la nivelul statelor sale membre, precum și al altor state occidentale, măsuri de restricționare a unor platforme media, între care Sputnik și RT.

4. Scopuri și ținte urmărite de Kremlin prin manipularea informației

Deși sunt diseminate cu precădere în mediul online, prin intermediul platformelor digitale/rețelelor sociale, mesajele și informațiile manipulative exercită un impact în viața reală.

Manipularea informației de către Federația Rusă în contextul războiului din Ucraina vizează cultivarea ambiguității, a incertitudinii și a haosului informațional, urmărindu-se subminarea, cu alte cuvinte, discreditarea adversarului (Hofmann 2022); (Anti-fake 2022 b). Mai mult, expunerea faptelor în mod distorsionat, în avantajul celui care construiește și diseminează informația, are în vedere și proiecția de putere – Kremlinul creându-și o imagine pozitivă, de forță, pentru a

intimida partea adversă, în ciuda faptului că pierderile sale în război sunt considerabile.

Principalul scop îl reprezintă influențarea maselor, aceasta fiind un mijloc de a obține obiective politice și militare (Gernhardt 2020). Arma informațională rusă este îndreptată asupra autorităților și opiniei publice din Ucraina, din statele care o susțin în acest conflict, asupra anumitor organizații suprastatale considerate adversare (NATO și UE), asupra propriilor cetățeni și, nu în ultimul rând, asupra autorităților și cetățenilor din state partenere sau neutre.

Astfel, Kremlinul urmărește să câștige și să mențină încrederea și aprecierea opiniei publice interne, cu alte cuvinte, propriul popor să aibă, în continuare, convingerea că războiul desfășurat în Ucraina este unul de apărare. Necesitatea sprijinului național rezidă în oferirea legitimității morale președintelui Putin în vederea continuării războiului, cu atât mai mult cu cât viața cetățenilor ruși este afectată negativ în mai multe feluri de acest conflict. Menționăm militarii plecați la luptă, pe cei răniți sau căzuți victime în război și familiile acestora, regimul de cenzură aplicat în țară și efectele sancțiunilor economice care durează deja de peste un an. O țintă a propagandei și a dezinformării o reprezintă și militarii ruși trimiși în teatrul de operații – în presă au apărut încă de la începutul conflictului numeroase articole pe acest subiect (Digi24 2022 a). Au existat mărturii din partea unor militari ruși că nu fuseseră informați că vor fi trimiși la război pe teritoriul Ucrainei (Jucan, Soldați ruși furioși povestesc cum au ajuns în Ucraina: „Am fost păcăliți, tot ce ni s-a spus a fost fals” 2022).

Campaniile de influențare moscovite țintesc, deopotrivă, autoritățile și opinia publică din alte state pentru obținerea și/sau menținerea susținerii lor, în vederea atragerii sprijinului străin de partea rusă. Ne referim, de pildă, la Belarus – partener strategic al Kremlinului – și la China, cu care F. Rusă împărtășește unele interese comune de securitate, ca, de exemplu, raportarea la SUA ca adversar. R. P. Chineză a menținut pe parcursul perioadei analizate o poziție neutră față de război, iar sprijinul său diplomatic ar oferi un avantaj de imagine președintelui Putin.

Arma informațională a Kremlinului țintește cu predilecție decidenții și populația din Ucraina, unde dezinformarea are drept scop, pe de o parte, cultivarea unei stări permanente de confuzie și teamă față de partea adversă și, pe de altă parte, diminuarea încrederii în statele

Occidentale și în cele două organizații – NATO și UE – care o susțin în conflict. De altfel, o altă țintă predilectă a dezinformării o reprezintă, deopotrivă, autoritățile și opinia publică din statele care sprijină diplomatic, financiar și logistic Ucraina. Astfel, o mare parte a campaniilor de influențare ruse sunt destinate discreditării Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene, atât în rândul cetățenilor ruși și al celor din statele partenere, cât și în cadrul opiniei publice ucrainene și chiar a statelor membre ale celor două organizații, așadar, inclusiv România.

Concluzii

Prezentul capitol a urmărit să explice modul în care Federația Rusă utilizează arma informațională în conflictul din Ucraina, având ca reper temporal primele zece luni și jumătate de război.

Relevanța studiului rezidă în faptul că România reprezintă o țintă a dezinformării Kremlinului, având în vedere calitatea sa de stat membru al NATO și UE.

Folosirea armei informaționale de către Federația Rusă în războiul din Ucraina se concretizează în proliferarea simultană a propagandei și dezinformării, ambele fiind ilustrări ale manipulării informației.

Am nuanțat unele diferențe între propagandă și dezinformare, în sensul în care tehnicile propagandei vizează augmentarea trăsăturilor pozitive și minimalizarea celor negative, proiectând atât în spațiul rus, cât și în afara acestuia, o imagine mai bună a valorilor, viziunilor, precum și a deciziilor politice și acțiunilor Federației Ruse.

Principalele obiective de cercetare urmărite în lucrare au constat în evidențierea principalelor teme de propagandă, identificarea metodelor și tehnicilor cele mai uzitate în manipularea informației, relevarea instrumentelor și mijloacelor de diseminare a propagandei și dezinformării ruse și reliefarea scopurilor și a țintelor vizate.

În urma studiului, am arătat că proliferarea propagandei și dezinformării orchestrate de Kremlin este realizată într-o manieră îmbinată, în mod constant și continuu, prin multiple mijloace, inclusiv prin intermediul tehnologiilor digitale, pentru maximizarea scopurilor urmărite și a șanselor de câștig. Pe lângă aceste demersuri, Federația Rusă aplică, la nivel național, cenzura asupra informațiilor care se abat de la viziunea oficială asupra acestui război.

La momentul prezent, nu putem întrevădea un orizont de timp pentru dezesescaladarea conflictului, acest aspect fiind confirmat și prin intermediul discursurilor oficiale ale liderilor implicați. Atât președintele rus, cât și cel ucrainean au asigurat că războiul va continua atât timp cât este nevoie, fiecare parte învinuind-o pe cea adversă și invocând, totodată, lupta pentru pace și apărarea țării. Dimpotrivă chiar, conflictul, început ca o operație specială care s-a dorit de tip *blietzkrieg*, s-a transformat într-un război de uzură.

Conchidem afirmând că diseminarea propagandei va continua, în paralel cu dezinformarea, fiind proliferate în mod repetat teme mai vechi, la care se vor adăuga noi teme și noi mesaje manipulative, folosindu-se aceleași metode, tehnici și instrumente identificate și analizate în această lucrare.

Bibliografie:

ADTAC Disinformation Inventory. -. „The 5D's (dismiss, distort, distract, dismay, divide).” *ADTAC Disinformation Inventory*. Accesat ianuarie 18, 2023.

[https://inventory.adt.ac/wiki/The_5D%27s_\(dismiss,_distort,_distract,_dismay,_divide\)](https://inventory.adt.ac/wiki/The_5D%27s_(dismiss,_distort,_distract,_dismay,_divide))

Antifake. 2022a. „Fact checking-ul săptămânii: demontarea afirmațiilor ce susțin că dezastrul umanitar din Ucraina ar fi doar o „înscenare” video, montată cu ajutorul actorului american Sean Penn.” Accesat noiembrie 30, 2022.

<https://www.antifake.ro/en/fact-checking-ul-saptamanii-demontarea-afirmatiilor-ce-sustin-ca-dezastrul-umanitar-din-ucraina-ar-fi-doar-o-inscenare-video-montata-cu-ajutorul-actorului-american-sean-penn/>

Antifake. 2022 b. „Fact sheet: Discreditarea unor imagini de la bombardamentele din Ucraina ca fiind false.” Accesat octombrie 22, 2022. <https://www.antifake.ro/fact-sheet-discreditarea-unor-imagini-de-la-bombardamentele-din-ucraina-ca-fiind-false/>

Bartha, Daniel. 2018. „Hungary: Disinformation Resilience Index.” *The Foreign Policy Council “Ukrainian Prism”*.

<http://prismua.org/en/english-hungary-disinformation-resilience-index/>

- Bokša, Michal. 2019. „Russian Information Warfare in Central and Eastern Europe: Strategies, impact, countermeasures.” *German Marshall Fund*. Accesat octombrie 12, 2022.
- Borrell, Josep. 2023. „Disinformation: Opening speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EEAS Conference on Foreign Information Manipulation and Interference.” *EEAS Press Service*. 07 February. Accesat februarie 21, 2023.
<https://www.eeas.europa.eu/eeas/disinformation-opening-speech-high-representative>
- Credibility Coalition. fără an. *Credibility Coalition Working Groups*. Accesat ianuarie 18, 2023.
<https://credibilitycoalition.org/working-groups/>
- Daily Kos. 2023. „Reported rape of TV reporter creates 'major scandal' in Russia; more Russian stuff going KABOOM.” 31 January. Accesat februarie 18, 2023.
<https://www.dailykos.com/stories/2023/1/30/2149966/-Reported-rape-of-TV-reporter-creates-major-scandal-in-Russia-more-Russian-stuff-going-KABOOM>
- Digi 24. 2022b. „Medvedev, noi afirmații halucinante: Rusia duce în Ucraina un "conflict sacru cu Satana", "putem trimite dușmanii în focurile Gheenei”.” 4 noiembrie. Accesat februarie 12, 2023.
<https://www.digi24.ro/stiri/externe/medvedev-noi-afirmatii-halucinante-rusia-duce-in-ucraina-un-conflict-sacru-cu-satana-putem-trimite-dusmanii-in-focurile-gheenei-2140677>
- Digi24. 2022 b. „Putin amenință că oprește toate livrările de energie către Europa dacă UE plafonează prețul gazului rusesc: „Nu vom furniza nimic”.” 7 septembrie. Accesat octombrie 18, 2022.
<https://www.digi24.ro/stiri/externe/putin-ameninta-ca-opreste-toate-livrarile-de-energie-catre-europa-daca-ue-plafoneaza-pretul-gazului-rusesc-nu-vom-furniza-nimic-2074555>
- Digi24. 2022 a. „Soldații ruși, tot mai demoralizați, spun că au fost „păcăliți” să meargă la război. Unii ar fi plecat pe jos, înapoi

spre Rusia.” <https://www.digi24.ro/stiri/externe/soldatii-rusi-tot-mai-demoralizati-spun-ca-au-fost-pacaliti-sa-mearga-la-razboi-unii-ar-fi-plecat-pe-jos-inapoi-spre-rusia-1859995>

Doran, Peter. 2018. „Analist american: România, un stat-țintă pentru Putin. Rusia încearcă să-i dezbine pe români. Interviu de Alina Mărculescu Mățiș. Digi 24.” *Digi24*. Accesat ianuarie 18, 2023. <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/analist-american-romania-un-stat-tinta-pentru-putin-rusia-incearca-sa-i-dezbine-pe-romani-918475>

Drugă, Dana Ionela. 2022. „Teme de propagandă rusă în contextul războiului din Ucraina.” *Impact strategic*. <https://cssas.unap.ro/ro/is.htm>

Drugă, Dana Ionela. 2022. „Teme de propagandă rusă în contextul războiului din Ucraina.” Editor CSSAS. *Impact strategic* (Editura UNAp) 81-95. Accesat februarie 22, 2023. https://revista.unap.ro/index.php/Impact_ro/issue/view/118

Euractiv.ro. 2023. „Rusia a evitat până acum o escaladare a conflictului dincolo de granițele Ucrainei, dar riscul rămâne.” 9 martie. <https://www.euractiv.ro/extern/rusia-a-evitat-pana-acum-o-escaladare-a-conflictului-dincolo-de-granitele-ucrainei-dar-riscul-ramane-33013>

EUvsDisinfo. 2022c. „Disinformation Fuelling Food Insecurity.” <https://mailchi.mp/euvsdisinfo/dr274-882326?e=6ce15cc34c>

—. fără an. *EUvsDisinfo*. Accesat octombrie 14, 2022. https://euvsdisinfo.eu/about/?_gl=1*1eyrk56*_up*MQ..*_ga*M7czMzA4NzA4Mi4xNjgxOTEzNjcw*_ga_9SH0NZ5558*MTY4MTkxMzY3MC4xLjAuMTY4MTkxMzY3MC4wLjAuMA

—. 2022b. *STILL AT WAR: RUSSIA'S DISINFORMATION TARGETING UKRAINE*. 07 November. Accesat noiembrie 10, 2022. <https://euvsdisinfo.eu/still-at-war-russias-disinformation-targeting-ukraine/>

—. 2022 a. „The Kremlin’s Weapons of Deception: 7 Things You Need to Know About RT and Sputnik.” 04 martie. Accesat

- februarie 4, 2023. <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlins-weapons-of-deception-7-things-you-need-to-know-about-rt-sputnik/>
- EUvsDisinfo. 2023. „Trends of the week: Riding the bomb.” *Disinformation Review*. <https://us11.campaign-archive.com/?u=cd23226ada1699a77000eb60b&id=4747660046>
- . 2023c. „Twelve myths about russia’s war in Ukraine exposed.” 20 February. Accesat februarie 24, 2022. <https://euvsdisinfo.eu/twelve-myths-about-russias-war-in-ukraine-exposed/>
- EUvsDisinfo. 2023. „Twelve myths about Russia’s war in Ukraine exposed.” Accesat februarie 22, 2023. <https://euvsdisinfo.eu/twelve-myths-about-russias-war-in-ukraine-exposed/>
- Foster, Peter. 2021. „Sustainable Newspeak by 2050.” *Financial Post*. Accesat februarie 20, 2023. <https://financialpost.com/opinion/peter-foster-sustainable-newspeak-by-2050>
- Gernhardt, Dalibor. 2020. „Vulnerability assessment of the Croatian cyberspace to information warfare campaign via means of malicious websites comments.” *Strategos*. Accesat ianuarie 18, 2023. <https://hrcak.srce.hr/file/362599>
- Hofmann, Frank. 2022. „Războiul hibrid al Rusiei contra Ucrainei și miza lui economică.” *DW*. 18 februarie. Accesat octombrie 23, 2022. <https://www.dw.com/ro/r%C4%83zboiul-hibrid-al-rusiei-contra-ucrainei-%C5%9Fi-miza-lui-economic%C4%83/a-60825026>
- HotNews. 2022. „Război în Ucraina: Primele rezultate parțiale ale referendumului organizat de Rusia în teritoriile ocupate din Ucraina / Putin va anunța vineri anexarea / Reacția NATO și a Pentagonului după ce Medvedev a amenințat din nou cu armele nucleare.” Accesat octombrie 28, 2022. https://www.hotnews.ro/stiri-razboi_ucraina-25812378-live-razboi-ucraina-ziua-216-ultima-referendum-organizat-rusia-teritoriile-ocupate-din-ucraina-kremlinul-spune-nu-inchide-frontierele-rusii-fug-mobilizarea-partiala-ordonata-putin.htm

- Human Rights Watch. 2022. *Russia Criminalizes Independent War Reporting, Anti-War Protests*. 7 March. Accesat octombrie 24, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/russia-criminalizes-independent-war-reporting-anti-war-protests>
- Hutchinson, Andrew. 2022. „Russia's Invasion of Ukraine Represents a New, Key Stage in the Battle Against Online Misinformation.” *Social Media Today*. 06 March. <https://www.socialmediatoday.com/news/russias-invasion-of-ukraine-represents-a-new-key-stage-in-the-battle-agai/619899/>
- Jack, Victor. 2022. „Last major Russian independent news outlet suspends operations.” *Politico*. Accesat ianuarie 22, 2023. <https://www.politico.eu/article/last-russia-independent-news-outlet-suspends-operations/>
- Jowett, Garth S., și Victoria O'Donnell. 2014. *Propaganda & Persuasion*. Editor SAGE.
- Jucan, Sebastian. 2022. „Soldați ruși furioși povestesc cum au ajuns în Ucraina: „Am fost păcăliți, tot ce ni s-a spus a fost fals”.” *HotNews*. Accesat septembrie 27, 2022. https://www.hotnews.ro/stiri-razboi_ucraina-25409812-soldati-rusi-furiosi-povestesc-cum-ajuns-ucraina
- Kowalewski, Annie. 2017. ”Disinformation and Reflexive Control: The New Cold War.” *Georgetown Security Studies Review*, 1 February. Accesat martie 15, 2023. <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2017/02/01/disinformation-and-reflexive-control-the-new-cold-war/>
- Michałowska-Kubś, Aleksandra. 2022. ”Coining lies. Kremlin spends 1.5 Billion per year to spread disinformation and propaganda.” *Debunk.org*. Accesat octombrie 21, 2022. <https://www.debunkeu.org/coining-lies-state-budget-financing-of-russian-propaganda>
- Nahoi, Ovidiu. 2023. „Cei "5D" ai manipulării și dezinformării online. Cum poate răspunde Europa?” (RFI). Accesat februarie 10, 2023. <https://www.rfi.ro/politica-social-152914-5d-manipulari-dezinformari-online-raspunde-europa>

- NATO. 2022a. "Relations with Russia." *NATO website*. 26 Oct. Accesat octombrie 12, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm
- Nimmo, Ben. 2015. "Anatomy of an Info-War: How Russia's Propaganda Machine Works, and How to Counter It." *Stopfake.org*. 19 May. Accesat ianuarie 18, 2023. <https://www.stopfake.org/en/anatomy-of-an-info-war-how-russia-s-propaganda-machine-works-and-how-to-counter-it/>
- O'Connor, Ciaran. 2022. "How to Investigate TikTok Like a Pro – Part II: Using TikTok for Ukraine Research." *Bellingcat*. Accesat noiembrie 18, 2022. <https://www.bellingcat.com/author/ciaranoconner/>
- OECD. 2022. "Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine." November. Accesat februarie 8, 2023. <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde/>
- OHCHR. Dec. 2022. "Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack Against Ukraine." Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. <https://ukraine.un.org/en/210727-killings-civilians-summary-executions-and-attacks-individual-civilians-kyiv-chernihiv-and>
- Orwell, George. 2012. *O mie nouă sute optzeci și patru*. Polirom.
- Pilkington, Ed, și Gloria Oladipo. 2022. "What are Russia's biological weapons claims and what's actually happening?" *The Guardian*. Accesat octombrie 19, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/11/russia-biological-weapon-claim-us-un-ukraine-bio-labs-explainer>
- Putin, Vladimir. 2022a. "Address by the President of the Russian Federation." 21 February. Accesat octombrie 12, 2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67828>

- . 2022b. „Address by the President of the Russian Federation.” 24 February. Accesat octombrie 12, 2022.
<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/67843>
- Putin, Vladimir. 2022. *Vladimir Putin answered journalists' questions*. 29 June.
<http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/68783/print>
- RFI. 2022. „Măsurile UE împotriva dezinformării rusești au venit prea târziu. «Mașinăria rusească»” nu mai depinde neapărat de Kremlin (cercetător).” 14 noiembrie. Accesat noiembrie 18, 2022. <https://www.rfi.ro/politica-150468-masuri-ue-impotriva-dezinformare-rusesti-masinaria>
- Robakidze, Davit. 2022. „How does Kremlin Propaganda Fabricate the Covers of Western Outlets to Discredit Ukraine?” *The Myth Detector*. Accesat ianuarie 20, 2023.
<https://mythdetector.ge/en/how-does-kremlin-propaganda-fabricate-the-covers-of-western-outlets-to-discredit-ukraine/>
- Russian Government. 2008. *www.government.ru*. December. Accesat februarie 12, 2023.
<https://web.archive.org/web/20081227071316/http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/33281de212bf49fdbf39d611cadbae95.doc>
- Sly, Liz, și Kostiantyn Khudov. 2022. „Accounting of bodies in Bucha nears completion.” *The Washington Post*.
<https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/08/ukraine-bucha-bodies/>
- Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2023. *1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats*. EEAS. Accesat februarie 10, 2023.
<https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf>
- Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2022. *Report on EEAS Activities to Counter FIMI*. European External Action Service (EEAS). Accesat octombrie 12, 2022.

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EEAS-AnnualReport-WEB_v3.4.pdf

Šuplata, Milan. 2016. „Information war monitor for Central Europe: March 2016.” *GLOBSEC*.

<https://www.globsec.org/publications/information-war-monitor-central-europe-march-2016/>

Tass. 2022. „Grushko: NATO has already been defeated in Ukraine due to the collapse of the "anti-Russia" project.” *TASS*. Accesat ianuarie 16, 2023. <https://tass.ru/politika/16065143>

U.S. Department of State. 2020. „GEC Special Report: Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem.” 3. Accesat ianuarie 22, 2023. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf

U.S. Department of State. 2020. „GEC Special Report: Pillars of Russia’s Disinformation and Propaganda Ecosystem.” 3. Accesat ianuarie 18, 2023. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf

US Air Force Academy. 1982. „The Home Front and War in the Twentieth Century. The American Experience in Comparative Perspective.” Editor James Titus. *The Tenth Military History Symposium*. US Air Force Academy. 200. Accesat ianuarie 20, 2023. <https://media.defense.gov/2010/Sep/27/2001329738/-1/-1/0/AFD-100927-031.pdf>

Weintraub, Richard. 2020. „Trump's use of 'Newspeak' to explain away virus puts Americans at risk | For What It's Worth.” *Pocono Record*. Accesat februarie 20, 2023. <https://eu.poconorecord.com/story/opinion/columns/2020/11/19/trumps-use-newspeak-explain-away-virus-puts-americans-risk-what-its-worth/3775331001/>

Wesolowski, Kathrin, și Rachel Baig. 2022. „How one 'fact-checking' site spreads Russian propaganda.” *DW*. Accesat octombrie 20, 2022. <https://www.dw.com/en/ukraine-war-how-a-fact-checking-website-is-spreading-russian-propaganda/a-61062940>

Wiltshire, Emma. 2022. „The Latest on Russia's Social Media Bans.”
Social Media Today. 15 March.
<https://www.socialmediatoday.com/news/the-latest-on-russias-social-media-bans/620421/>

Zelenskyy, Volodymyr. 2023. „Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy "February. The year of invincibility".” 24 February. <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-lyutij-81213>